

INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILISH VA ULARNI QADRLASHNING
AHAMIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6064356>

To'xtayev Sardor Sulton o'g'li

Jahon iqtisodiyot va diplomatiya universiteti

Xalqaro huquq fakulteti,

1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Inson huquqlari tenglik va adolatga taalluqli tamoyillar to'plamidir. Ular yaqinda ixtiro emas - huquq va majburiyatlar haqidagi g'oyalar tarix davomida barcha jamiyatlarning muhim qismi bo'lib kelgan. Ikkinchi jahon urushi tugaganidan beri dunyo xalqlari qanday huquqlar barcha odamlarga tegishli ekanligini va ularni qanday qilib eng yaxshi targ'ib qilish va himoya qilish mumkinligini hal qilish uchun birgalikda harakat qilib kelmoqda. Ushbu maqolada, inson huquqlarini himoya qilish va ularni qadrlashning ahamiyati haqida fikr va mulohazalar qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Inson huquqlari, himoya qilish, tarix, so'z erkinligi, shaxs erkinligi, yashash huquqi, qadr-qimmat, BMT, "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi".*

Inson huquqlari nima? Har bir insonning qadr-qimmati va qadri bor. Har bir insonning asosiy qadriyatini tan olishning usullaridan biri bu uning inson huquqlarini tan olish va hurmat qilishdir. Inson huquqlari tenglik va adolatga taalluqli tamoyillar to'plamidir. Ular bizning hayotimiz bo'yicha tanlov qilish va inson sifatidagi salohiyatimizni rivojlantirish erkinligimizni tan oladilar. Ular qo'rquv, ta'qib yoki kamsitishlardan xoli hayot kechirishni xohlaydilar.

Inson huquqlarini butun dunyo bo'ylab odamlar kelishib olgan bir qator asosiy huquqlar muhim deb ta'riflash mumkin. Bularga yashash huquqi, adolatli sudlov hukmi huquqi, qiynoqlar va boshqa shafqatsiz va g'ayriinsoniy muomalalardan xolilik, so'z erkinligi, diniy e'tiqod erkinligi, sog'liq, ta'lim va munosib turmush darajasi huquqlari kiradi. Bu inson huquqlari hamma joyda hamma odamlar uchun - erkak va ayol, yoshu qari, boy va kambag'al, kelib chiqishimizdan, qayerda yashayotganimizdan, nima deb o'ylaganimizdan va nimaga ishonishimizdan qat'i nazar bir xildir. Aynan shu narsa inson huquqlarini "universal" qiladi.

Inson huquqlarini himoya qilish uchun kim javobgar?

Inson huquqlari bizni umumiy huquq va majburiyatlar to'plami orqali bir-birimiz bilan bog'laydi. Insonning o'z huquqlaridan foydalanish qobiliyati boshqa odamlarning ushbu huquqlarga rioya qilishiga bog'liq. Bu shuni anglatadiki, inson huquqlari boshqa odamlar va jamiyat oldidagi mas'uliyat va majburiyatlarni o'z ichiga oladi. Shaxslar o'z huquqlarini boshqalarning huquqlarini hisobga olgan holda amalga oshirishlarini ta'minlashlari shart. Misol uchun, kimdir so'z erkinligi huquqidan foydalansa, u buni boshqa bironing shaxsiy daxlsizligi huquqiga aralashmasdan qilishi kerak.

Hukumatlar odamlarning o'z huquqlaridan foydalanishlarini ta'minlash uchun alohida mas'uliyat yuklaydi. Ular odamlarga o'z huquqlari hurmat qilinadigan va himoya qilinadigan hayotdan bahramand bo'lishlariga imkon beradigan qonunlar va xizmatlarni o'rnatishi va qo'llab-quvvatlashi talab qilinadi. Masalan, ta'lim olish huquqi har bir inson yaxshi ta'lim olish huquqiga ega ekanligini aytadi. Bu shuni anglatadiki, hukumatlar o'z xalqiga sifatli ta'lim muassasalari va xizmatlarni taqdim etishlari shart. Hukumatlar buni amalga oshiradimi yoki yo'qmi, bu hukumatning mas'uliyati va odamlar o'zlarining asosiy inson huquqlarini hurmat qilmasa yoki himoya qilmasalar, ularni javobgarlikka tortishlari mumkin.

Inson huquqlari inson faoliyatining deyarli barcha sohalarini qamrab oladi. Ularga fuqarolik va siyosiy huquqlar kiradi, ya'ni insonning o'z jamiyatining fuqarolik va siyosiy hayotida kamsitish va zulmsiz ishtirok etish huquqlari. Bularga saylov huquqi, shaxsiy daxlsizlik huquqi, so'z erkinligi va qiynoqlardan ozodlik kabi huquq va erkinliklar kiradi. Ular shuningdek, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ham o'z ichiga oladi, ular insonning gullab-yashnashi va o'sishi hamda ijtimoiy va madaniy tadbirlarda ishtirok etish huquqlari bilan bog'liq. Bu guruh sog'liqni saqlash huquqi, ta'lim olish huquqi va mehnat qilish huquqi kabi huquqlarni o'z ichiga oladi.

Huquqlarning bu ikki guruhi o'rtasidagi asosiy farqlardan biri shundaki, fuqarolik va siyosiy huquqlar masalasida hukumatlar o'zlari yoki boshqa guruh odamlarning o'z huquqlaridan foydalanishini inkor etmasligiga ishonch hosil qilishi kerak, iqtisodiy huquqlarga nisbatan esa, ijtimoiy va madaniy huquqlar, hukumatlar huquqlarning bajarilishini ta'minlash uchun faol choralar ko'rishlari kerak.

Har bir shaxsga tegishli bo'lganidek, odamlar guruhlariga ham tegishli bo'lgan ba'zi huquqlar mavjud. Bu ko'pincha bu guruhlar tarix davomida nochor ahvolda va chekkada bo'lganligi va shuning uchun ularning huquqlarini ko'proq himoya qilishga muhtojligini e'tirof etishdir. Bu huquqlar kollektiv huquqlar deb ataladi.

Inson huquqlari yaqinda paydo bo'lgan ixtiro emas. Tarix davomida axloqiy xulq-atvor, adolat va inson qadr-qimmat tushunchalari insoniyat jamiyatlari rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bu g'oyalarni qadimgi Bobil, Xitoy va Hindiston sivilizatsiyalariga borib taqalsa bo'ladi. Ular yunon va rim jamiyati qonunlariga hissa qo'shgan va buddist, xristian, konfutsiy, hind, islom va yahudiy ta'limotlarida markaziy o'rin tutadi.

Axloq, adolat va qadr-qimmat tushunchalari yozma yozuvlar qoldirmagan, ammo Avstraliyadagi Aboriginlar va Torres bo'g'ozini orollari aholisi va boshqa mahalliy jamiyatlar kabi og'zaki tarixlardan iborat jamiyatlarda ham muhim edi. O'rta asrlar, Uyg'onish va Ma'rifat davri faylasuflari tafakkurida adolat haqidagi g'oyalar muhim o'rin tutgan. Bu fikrlashning muhim yo'nalishi hukmdorlar qonunidan ustun turadigan "tabiiy qonun" mavjudligi edi. Bu shuni anglatadiki, odamlar faqat inson bo'lganliklari uchun ma'lum huquqlarga ega edilar.

Zamonaviy inson huquqlarining rivojlanishi 19-asr va 20-asr boshlarida ijtimoiy taraqqiyotda, masalan, quldorlikni bekor qilish, ta'limni keng ta'minlash va siyosiy huquqlarni kengaytirishda davom etayotgan yutuqlar kuzatildi. Ushbu yutuqlarga

qaramay, inson huquqlari bo'yicha xalqaro faoliyat zaifligicha qolmoqda. Umumiy nuqtai nazar shundan iboratki, xalqlar o'z chegaralarida o'zlariga yoqadigan narsani qilishlari mumkin va boshqa davlatlar va kengroq xalqaro hamjamiyat huquqlar buzilganda aralashish yoki hatto tashvishlanish uchun asos yo'q edi. Bu "davlat suvereniteti" atamasida ifodalangan bo'lib, u mamlakat ichida siyosiy hokimiyatga ega bo'lgan kishi o'sha hudud ustidan hukmronlik qilish va qonunlarni qabul qilish huquqiga ega degan g'oyani anglatadi. Muhimi, mamlakatlar ushbu suverenitetni o'zaro tan olishga rozi. Bunda ular boshqa suveren davlatlarning ichki va tashqi ishlariga aralashmaslikka rozi bo'ladilar. Biroq, Ikkinchi jahon urushi davrida sodir bo'lgan vahshiyliklar va inson huquqlarining buzilishi butun dunyoda fikr-mulohazalarni kuchaytirdi va inson huquqlarini umuminsoniy tashvishga aylantirdi.

Nima uchun inson huquqlari muhim?

Bag'rikenglik, tenglik va hurmat qadriyatlari jamiyatdagi nizolarni kamaytirishga yordam beradi. Inson huquqlari bo'yicha g'oyalarni hayotga tatbiq etish biz yashamoqchi bo'lgan jamiyatni yaratishga yordam beradi. So'nggi o'n yilliklarda inson huquqlari g'oyalari haqida fikr yuritish va qo'llashda juda katta o'sish kuzatildi. Bu juda ko'p ijobiy natijalar berdi - inson huquqlari haqidagi bilimlar odamlarni kuchaytirishi va muayyan muammolarga yechim taklif qilishi mumkin.

Inson huquqlari jamiyatning barcha darajalarida - oilada, jamiyatda, maktabda, ish joyida, siyosatda va xalqaro munosabatlarda odamlarning boshqalar bilan qanday munosabatda bo'lishining muhim qismidir. Shuning uchun hamma joyda odamlar inson huquqlari nima ekanligini tushunishga intilishlari juda muhimdir. Odamlar inson huquqlarini yaxshiroq tushunsa, adolat va jamiyat farovonligini ta'minlash ularga osonroq bo'ladi.

Inson huquqlari barcha insonlarning umumbashariy va ajralmas huquqlari bo'lib, qaysidir davlatga, millatga, fuqarolikka yoki dinga tegishli bo'lmasin hamma uchun bir hildir. Bu huquqlar Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasiga asoslangan. Inson huquqlari xalqaro ko'lamda amal qilinib, xalqaro qonunlar, dunyoviy va diniy muassasalar, hukumatlar siyosati va nodavlat tashkilotlari tomonidan dunyo siyosatiga juda ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Inson huquqlari - insonning davlat bilan munosabatidagi huquqiy maqomini, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalaridagi imkoniyatlari hamda da'volarini tavsiflovchi tushuncha. Inson huquqlarini erkin va samarali tarzda amalga oshirish fuqarolik ja-miyati va huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biridir. Inson huquqlarini mutlaq va nisbiy Inson huquqlariga bo'lish qabul qilingan. Yashash huquqi, qiynoklarga, zo'rvonlikka, inson sha'nini yerga uradigan boshqa xil muomalaga yoki jazoga duchor etilmaslik huquqi, shaxsiy hayotning daxlsizligi huquqi, shaxsiy va oilaviy sir saklash huquqi, o'z sha'ni hamda yaxshi nomini himoya etish huquqi, vijdon erkinligi va dinga e'tiqod qilish huquqi, shuningdek, sud tomonidan himoya qilinish va odil sudlov huquqi hamda shular bilan bog'liq eng muhim protsessual huquqlar mutlaq Inson huquqlari sirasiga kiradi.

Har bir insonga berilgani kabi mendagi shaxsiy huquqlarimni mendan tortib olsa bo'ladimi?

Insonning inson huquqlarini tortib bo'lmaydi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining yakuniy moddasida aytilishicha, hech bir davlat, guruh yoki shaxs "bu yerda ko'rsatilgan huquq va erkinliklarni yo'q qilishga qaratilgan biron bir faoliyat bilan shug'ullanish yoki biron bir harakatni amalga oshirish huquqiga ega emas". Bu inson huquqlarining buzilishi va buzilishi sodir bo'lmaydi, degani emas. Televideniye va gazetalarda har kuni qotillik, zo'ravonlik, irqchilik, ochlik, ishsizlik, qashshoqlik, zo'ravonlik, uysizlik va kamsitish haqidagi fojiali hikoyalarni eshitamiz. Biroq, Umumjahon deklaratsiyasi va inson huquqlari bo'yicha boshqa shartnomalar nafaqat ezgu intilishlardir. Ular asosiy huquqiy tamoyillardir. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro majburiyatlarini bajarish uchun ko'plab davlatlar ushbu tamoyillarni o'z qonunlariga kiritdilar. Bu shaxslarga shikoyatlarini o'z mamlakatidagi sud tomonidan hal qilish imkoniyatini beradi. Ayrim davlatlarning shaxslari inson huquqlarining buzilishi yuzasidan shikoyat bilan Birlashgan Millatlar Tashkilotining ekspertlar qo'mitasiga murojaat qilishlari mumkin va u o'z xulosasini beradi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan huquqiy tizimni modernizatsiya etish jarayonlarida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi alohida o'rin tutmoqda. Huquqiy tizimni, demokratik qadriyatlarni muhofaza qilishda, ularni xalqimiz turmush tarziga singdirishda e'tiborga molik ishlar amalga oshirilayotir. Kelgusida Konstitutsiyaviy sud faoliyatining yanada takomillashtirilishi sudlov jarayonlarining modernizatsiya qilinishi va demokratlashuviga, konstitutsiyaviy odil sudlovning ochiqligi va shaffofligini ta'minlashga, inson huquq va erkinliklarining samarali va o'z vaqtida himoyalanihini mustahkamlashga qaratilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, inson huquqlari bo'yicha ta'lim, odamlarni himoya qiladigan qonunlarga ega bo'lish kabi muhimdir. Odamlar inson huquqlari nima ekanligini va qanday standartlar mavjudligidan xabardor bo'lgandagina uzoq muddatli taraqqiyotga erishish mumkin. Mamlakatimizda inson huquq va erkinliklarini ta'minlash yuzasidan olib borilayotgan islohotlar dunyo hamjamiyati tomonidan munosib e'tirof etilmoqda. Bu O'zbekiston tarixda birinchi marta BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashiga o'z guruhidagi davlatlar orasida eng ko'p ovoz bilan saylanishida yaqqol isbotini topdi. O'zbekistonning bu nufuzli organga saylanishi uning inson huquqlari sohasidagi barqaror sa'y-harakatlari e'tirofi, xalqaro miqyosda tan olinishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi: Vazirlik faoliyati / Vazirlikning boshqarmalari / Inson huquqlarini himoya qilishi boshqarmasi. http://www.minjustuz.ru/uz/gcontent.scm_groupId=4140&sectionId=4190&contentId=2626.html
2. Inson huquqlarini ta'minlash — bosh maqsadimiz. <https://constitution.uz/oz/pages/maqola55>
3. Inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning samarali mexanizmi. <https://constitution.uz/oz/pages/maqola>
4. Inson huquqlari – eng oliy qadriyat. <http://www.ombudsman.uz/oz/docs/inson-huquqlarini-himoya-qilish-zhamiyatda-adolatni-qaror-toptirish-faoliyatimizning-bosh-mezoni-boladi>
5. Inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha tashabbuslar. <https://yuz.uz/uz/news/inson-huquqlarini-himoya-qilish-boyicha-tashabbuslar->
6. «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida. <https://president.uz/oz/lists/view/973>

